

DUGOPOLJSKA USMENO-KNJIŽEVNA BAŠTINA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU

Balić, Dunja

Undergraduate thesis / Završni rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:302360>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**DUGOPOLJSKA USMENO-KNJIŽEVNA BAŠTINA U
ETNOLOŠKOM KONTEKSTU**

DUNJA BALIĆ

SPLIT, 2013.

Odsjek za *Hrvatski jezik i književnost*

Hrvatski jezik i književnost

Kolegij *Hrvatska usmena književnost*

**DUGOPOLJSKA USMENO-KNJIŽEVNA BAŠTINA U
ETNOLOŠKOM KONTEKSTU**

Studentica:

Dunja Balić

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2013. godine

KAZALO

1. Uvod.....	4
2. Narodni običaji.....	5
2.1. Rođenje djeteta.....	5
2.2. Sklapanje braka.....	7
2.3. Smrt.....	9
3. Godišnji običaji.....	10
3.1. Božićno vrijeme.....	11
3.2. Poklade/maškare.....	13
3.3. Uskrsno vrijeme.....	16
4. Vile.....	17
4.1. <i>Vile strijeljaju momke i djevojke na Miholjdan u Dugopolju.....</i>	17
5. Pučke pjesme.....	19
6. Zaključak.....	25
Rječnik.....	26
Sažetak.....	29
Riassunto.....	30
Izvori.....	31
Literatura.....	31

1. Uvod

Stari naraštaj koji je imao ljubav i smisla za narodne pjesme, čuvao ih i prenosio, izumire, a na mlađe ne uspjesmo prenijeti tu ljubav i osjećaj za narodnim vrednotama...

Don Ivan Blaž Čulin, župnik

Istražujući za svoj završni rad o Dugopolju, svom rodnom mjestu, naišla sam na zbirku pjesama župnika Ivana Čulina koji je volio narodnu poeziju, te je sam sastavio zbirku pod nazivom *Sa zimskih sila*. Čitajući pjesme, shvatila sam da malo važnosti pridajemo usmenoj predaji i dugogodišnjoj tradiciji i običajima naših predaka.

Nadam se da ću svojim radom zabilježiti mali dio naše baštine i tako ga prenijeti drugima. Općina Dugopolje je izrazito krški prostor smješten sa sjeverne strane Mosora koji ju dijeli od primorske strane. Najveće je polje, smješteno podno samih sjevernih padina Mosora, istoimeno dugo polje po kojemu je selo i dobilo ime.

U Dugopolju sam odrastala uz stare priče i legende koje mi je pripovijedala pokojna baka Anđelka i djed Nikola. Nerijetko se sjetim legendi o zlim vilama s Mosora koje i danas radoznalo slušam, kao i prije deset godina.

...pronađi neiscrpno blago, divi mu se cijeneći svoju prošlost za kojom neka te ove pjesme zadahnu!

Don Ivan Blaž Čulin, župnik

2. Narodni običaji

2.1. Rođenje djeteta

Želja svakog bračnog para je potomstvo, a naročito je naglašena u patrijarhalnoj zajednici, posebice za muškim potomkom koji će nastaviti obiteljsku lozu i održati imovinu. Nasljednika je mogla donijeti samo plodna bračna zajednica, pa su se obavljale radnje za koje se vjerovalo da bi mogle osigurati plodnost.

Djeca u narodnoj nošnji

Davalo se muško dite mladenki u naručje kad dođe prid mladoženjinu kuću, s njime bi se tri puta naoposun okrenila i ušla u kuću. Kad se rodi muško dite svi bi vikali: Mušku ditetu se veseli kućna poduminta!

Posipalo bi se mladence raznin plodovima i žitaricama. Žene bez dice ljudi bi nazivali svakakvin imenima: nerotkinja, bezdička, šćirka, jalovica. Nikada muž ne bi bija

kriv. Nerotkinje bi na sve načine pokušavale dobit dicitu pa su išle likarima, postile, molile se, išle na zavite.

Kad bi žena ostala kuljava, nagađalo jon se po drobu je li muško ili žensko. Tribalo je udovoljit svakon želji šta je imala, jer bi onda na ditetu bila maća. Obično je ta želja bila neka hrana ili piće.

Kuljava žena se čuva od zla pogleda, pa nije bilo dobro da ide na mista di se skuplja puno svita, npr. na dernek, ili da jede puževe zato šta bi dite moglo bit balavo. Ali od posla je niko nije čuva, tribala bi radit do porođaja. Puno njih bi same rodile negdi oko kuće i vratile se s diteton u traverši. One koje su rađale u kući bi imale pomoć od svekrve. Rađale su kraj komina i klečale, pa bi se vatale za verige ili komoštre ako je težak porođaj. Onda bi 40 dana ležala kraj komina i nije ništa radila. Ako bi se dite rodilo u košuljici, virovalo se da može postat vištica ili čaratan. Onda bi neko triba istrčat vanka s košuljicon i vikat: Rodilo se dite u bilu odilu, niti bio čaratan niti vištica, niti vilan, niti vila, nego pravi divac (divičica)!

Kad bi muško dite prvi put prali, dali bi mu kućerin crnoga vina da bude ka pravi muškarac.

Na babine idu samo žene koje su već rađale, pa izminjuju iskustva o porođaju. Nekoliko dana nakon porođaja bi se dite krstilo. Do crkve bi dite nosila kuma ili kum, a za muško dite bi se uzima kum, ali on ne bi nosija dite jer to nije muški posa. Muško dite se oblačilo u kumparan, a žensko u plet.

Da bi se dite čuvalo od uroka, pod glavu u krevet bi mu se stavlja komadić sviće, malo blagoslivljane soli i maslinove grane blagoslivljane na Cvitnicu. Bolesno dite su uglavnom žene same ličile, a pomoć bi tražile od popa. Ako dite ne bi progovorilo, onda bi se u prosjaka uzelo malo kruva i dalo ditetu da pojide. Da bi dite imalo jake i zdrave zube, triba se ditetov zub bacit priko krova i reć: Vrano, evo tebi moj zub kosteni, ti meni daj gvozdeni.¹

¹ Anđelka Balić kazala mi je 90-ih godina u Dugopolju.

2.2. Sklapanje braka

Sklapanju braka prethodilo je upoznavanje mladića i djevojke, a to je najčešće bivalo na *dernecima*. U Dugopolju je dernek na dan Sv. Mihovila i Sv. Jeronima. U vremenu od Božića do korizme u Dugopolju se igralo svake nedjelje kolo na Rudinama ispod glavne crkve, za Sv. Roka (16. kolovoza) na Plitači, za Sv. Mihovila i Sv. Jeronima (29. i 30. rujna) kod Balića duba, gdje se također mladost družila, igralo kolo i pjevala rera.

Divojka je na dernek dolazila u pratnji nekoga starijega iz obitelji. Bija je običaj da mladić divojci koja mu se sviđa pokloni grotulje. Dok je divojka igrala kolo, njezina je pratilja nosila priko ruke obišene grotulje. Na Sv. Mihovila, dan zaštitnika Dugopolja, bija je običaj da momak obilježi divojku s kojom se viđa. Dariva ju je suhin kolačima, jabukama ili drugin darovima, koje bi divojčina mater stavljala u traveršu dok je ona

igrala kolo. To je bija znak ljudima da je ona obećana. Kod igranja kola on bi je drža za ruku ili za šudar.

Upoznavali su se i na ispaši dok su čuvali blago. Tu su momci dolazili gonjat divojke. Iz gonjanja (bišnjenja, valjuške, meranja) je proizašao stih: Ja sam malu bacija u travu, ona mene kamenom u glavu. Ponekad bi cura i ostala kuljava, pa bi mladića koji ju je gonja zarizala nožen. Ako momak već ima odabranicu, onda bi gonja druge divojke, kako kaže stih: Ljubi dragu koju moreš lašnje, mene svoju ostavi za kašnje.

Mladost se družila i po kućama, di su momci dolazili divojci u kuću na sijelo. Onda bi se zabavljali uz divojčine roditelje kraj komina, pivali ojkavicu i treskavicu.

Momak koji je bija zainteresiran za divojku, pita bi je čikaru vode i ako bi mu ona donila, to bi značilo da pristaje na zaruke. Onda bi na sijelo dolazija samo taj momak. Pošto su se obećali, počeli bi pregovori između obitelji. Zaruke su se obično održavale oko Sv. Kate (25. studenoga), a svadbe u vrime Vodokršća. Na zaruke su išli mladićev ćaća ili brat i nosili divojci prsten, hranu i piće. Prvu nedilju nakon zaruka bi došla svekrva da vidi nevistu i donila bi vune od koje će nevista isplest bičve i terluke za svate. U mladoženjinoj obitelji bi se dogovarali ko će bit stari svat, kum, djever, barjaktar (prvinac), čauš i jenga. Stari svat je starija osoba iz obitelji . Kum i diver (mladoženjin brat ili rođak) su stalno oko neviste i pomažu jon, zajedno s jengom (mladoženjina sestra ili rodica). Barjaktar (mladoženjin zet) nosi svatovski barjak. Prvinac nosi buraču ili bredu s vinom. Čauš uveseljava svatove i nosi baketu s kojom razbija krov i pravi nered, a nevista ga onda dariva bičvama i šudarima. Dan prije svadbe se prevozi dota u škrinjama u njezinu novu kuću. Djever ili svekar bi došli s karom ili s konjima okićenima bršljenom.

Druženje mladih na pučkoj veselici

Ako je divojka jedinica i ne mora dilit imovinu, dobra je udavača. Takva divojka se zove dotarica. Momak koji se oženi dotaricom i dođe živiti u njezinu kuću nazivaju dopuz ili pripuz.

Prid svate bi izvodili druge žene, da bi na kraju izveli mladu prid mladoženju. To se zove lažna nevesta. Bija je i običaj i da se nevistu iznese bosonogu iz kuće, a onda joj kum mora pokloniti cipele: A moj kume kupi mi cipele, pala rosa kako ću ti bosa.

Prije nego svati s nevistom krenu u mladoženjinu kuću, ona se opraštala od svojih: Zbogom moje sestrice rođene, vi slušajte majku misto mene.

Nevistu bi dočekali svekar i svekrva na pragu. Mlada bi klekla na prag na zastrtu vriću i pitala proštenje u novih roditelja, na šta bi joj svekrva rekla: Dite moje, kako si me vriđala dosada, daj Bože da bude tako i poslin. Dobro nan došla! Nevesta onda odgovori: Dobro vas u zdravlju našla! Svekrva i svekar onda odgovaraju: Da s tobom dođe mir, zdravlje i blagoslov u ovu kuću.²

2.3. Smrt

Po pučkom vjerovanju smrt nagoviještaju neki predznaci, poput oglašavanja ćuka i sove u blizini kuće, pjevanja pijetla u neuobičajeno vrijeme, te oglašavanje kokoši kao pijetla. Također se vjerovalo da će, ako mrtvac pokisne, uskoro biti novi mrtvac u kući. Umirući koji se teško rastaje s dušom znači da je puno griješio i da mora tražiti oprost od onih kojima se zamjerio, a svećenik je davao oprost grijeha. Umirućem bi ukućani pored postelje zapalili kandelorsku svijeću, a kad umre upalili bi uljanicu (s luminom).

Običaj je da se uz mrtvaca bdije celu noć, da ga se čuva da priko njega ne priđe mačka ili miš jer bi se moga pretvoriti u demona (bilo je rašireno vjerovanje da se pokojnik može povampiriti). Kad se pokojnika iznaša iz kuće, trebalo je paziti da prvo izađu noge da se ne bi vratija i uznemirava ukućane. Žene iz pokojnikove kuće žale i nariču i do mjesec dana nakon smrti. Padaju na grob, glasno žale i pivaju prikladne stihove.

² Anđelka Balić kazala mi je 90-ih godina u Dugopolju.

Žene su se ogrtale raknom, a muškarci kaputom. Muški srodnici se u znak žalosti nisu brijali sedam do petnaest dana, a žene se nisu češljale. Udovica bi cili život nosila crninu i do godinu dana žalila na grobu. Selo je po zvonjenju zvona znalo ko je umra. Za diteton su zvonila anđeoska zvona koja zvone veselo, jer će dite postat anđeo. Zato ne valja plakat za diteton, nego se treba veselit. Nakon sahrane priređivala se sedmina za seljane odma nakon sprovoda. U kući u kojoj je neko umra, ne pale se badnjaci te godine i ne održava se svadba osim ako nije već dogovorena, ali je onda bez pisme i veselja. I u kuću ne ulaze maškare.³

3. Godišnji običaji

Godišnji običaji zbivaju se tijekom kalendarske godine na određeni dan ili dane. Periodički se ponavljaju svake godine. Vezani su uz određene crkveno – kalendarske datume i uz godišnja doba. Nakon završetka božićnog vremena, tijekom siječnja i veljače, počinje vrijeme poklada/maškara te vrijeme uskrsnih blagdana, korizme, Cvjetnice i Uskrsa. Slijede običaji ljetnog razdoblja u kojemu su značajni blagdani, Sv. Ivan – Svitnjak, Velika Gospa i neki lokalni sveci zaštitnici. Uz vjerski karakter slavljenja lokalnih svetaca, uz te blagdane, vezano je i slavljenje blagdana izvan crkvenog obreda, a to je na sajmovima, dernećima, brguljama. Blagdan Svih svetih u narodu se drži kao početak božićnog vremena, pa negdje taj blagdan nazivaju i *prvo čelo Božića*. Vrijeme božićnog ciklusa traje do Vodokršća ili Sveta tri kralja (6. siječnja).

Poslovi u vinogradu započinju u siječnju pa postoji izreka: Sveti Ante opat, u vinograd kopat. Na Veliki petak i Dan mrtvih nije se smilo radit na zemlji, jer će zemlja bit mrtva: Kandelora zime fora, ona muti do dna mora.; Blagovist, blago u obist. Za Svisvete se probava mlado vino, a za Sv. Tomu ubija prase: Sveti Toma, ubij prajca doma.⁴

³ Nikola Balić kazao mi je 2010. godine u Dugopolju.

⁴ Nikola Balić kazao mi je 2010. godine u Dugopolju.

3.1. Božićno vrijeme

Slavljenje adventa potječe iz 4. stoljeća. Podrijetlo je riječi advent od lat. riječi *adventus*, -us, m. što znači dolazak, dohod, početak. Advent se sastoji od četiri nedjelje koje prethode Božiću, a simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. Advent je vrijeme posta, molitve i pripreve za doček Božića. Nedjelja koja je najbliža svetkovini Sv. Andrije prva je nedjelja Adventa (Došašća). Došašće karakterizira pokora i priprava te radosno iščekivanje Gospodinova dolaska. Svećenici u tom razdoblju nose ljubičaste misnice, a na treću nedjelju mogu upotrijebiti i ružičaste misnice čime se još više naglašava pokora. U zadnjem se tjednu liturgija usmjerava na Kristovo rođenje, a posebno se naglašava uloga Majke Kristove.⁵

Božićni ciklus započinje Došašćem (Advenat), a na Sv. Lucu (13. prosinca) zasadi se u kakvoj posudi božićna šenica. Na treću adventsku nedilju padaju „Maternice“, blagdan majki, i tada se u kući otkupljuju sve majke. „Očiči“ su blagdan očeva, kada se otkupljuju očevi. Otkupnina se obično sastojala od oraja, bajama, lješnjaka, suvih smokava, a rjeđe u novcu.⁶

Božićni vijenac

⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr

⁶ Nikola Balić kazao mi je 2010. godine u Dugopolju.

Badnjak (Badnji dan, Badnja večer) je dan prije Božića kada se kuća uređuje za doček Božića i kiti se božićno drvce.⁷ "Badnjak" je također ime za drvo koje se pali na ognjištu za Badnjak.⁸ Po gregorijanskom kalendaru. Badnjak pada 24. prosinca, te ga toga dana slave u katoličanstvu i protestantizmu.

*Drvo koje bi gorilo na Badnju Večer na otvorenom kućnom ognjištu zvalo se badnjak, a obično je to bija hrastov panj. Badnjak unosi u kuću glava obitelji pozdravljajući ostale ukućane sa: Valjen Isus! Na dobro vam došla badnja večer!, a ostali mu odgovore: I s tobom zaj'no! Zatim domaćin stavlja badnjak na ognjište da lagano može goriti i da se tu pospe žiton ili slamon unakriž ili pak poškropi svetom vodon. Izvode se i kojekakva čaranja: domaćin jarne badnjak ožegom tako da vrcaju iskre, što više to bolje, a virovalo se da se tim činom izaziva kućno obilje.*⁹

Sviječća prati kršćane od rođenja pa do smrti, od samih početaka kršćanstva. Višestruka je uporaba i simbolika sviječće. U tradicijskoj baštini Hrvata sviječća se koristi protiv bolesti, uroka i nevremena. Božićnim sviječćama pridaje se čudotvorna moć, pa ih domaćice nedogorene često čuvaju za iduću godinu. Na Badnju noć i Božićni ručak, sviječće se čak pale i za pokojnike.¹⁰

Palila se voštanica koja je bila postavljena nasrid pijata na kojemu je nikla šenica zasađena na Sv. Lucu. Taj se pijat sa svićon stavlja na božićni kriv koji je pečen ispod peke na kominu, a prethodno je ukrašen otiskom čaše. Taj božićni kriv, nije se reza i staja je sve do Vodokršća. Upalila bi se svića, a po kuhinji bi se prosipala slama, po kojoj bi se dica valjala cilu večer, a baba bi im bacala u čošak pokoji oraj ili bajam. Božićna slama je inače ostajala sve do Vodokršća i potom bi se pokupila i spalila. Prije se to radilo na kominu, a kasnije u kućnoj peći, jer se smatralo svetogrđem bacati je na đubrište.

⁷ Usp. Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.

⁸ Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., str. 67-91.

⁹ Nikola Balić kazao mi je 2010. godine u Dugopolju.

¹⁰ Dragić, Marko, *Sviječća u kulturnoj baštini Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 467-488.

Božićna se svića palila ne samo na badnju večer, nego i posli: na Božić, Stipanjan, Ivanjan, Mladince, Novu Godinu i Vodokršće – pri zajedničkom ručku i zajedničkoj večeri kućne čeljadi. Za Badnjak, kao i za svečanih objeda idućih blagdana, domaćin kuće bi gasija božićnu sviću vinom: did bi izreza iz božićnog kruva srednji kružić, namočija ga u bukaru vina i time kapajući gasio sviću. Vjerovalo se da, ukoliko domaćin iz prve kaplje ugasi sviću, neće dugo živiti, a ako mu se svića otima pa je tek nakon nekoliko pokušaja ugasi, onda će duže živiti. Isto tako, na koga od ukućana krene dim ugašene sviće, smatra se da će taj prvi umrit.

Dok bi većina odrasle čeljadi išla u crkvu na ponoćku, domaćin kuće je ostaja uz vatru i kućni bronzin. Kada se ostala čeljad vrata iz crkve mora ih sačekat skuhan ručak i to je red. Inače je običaj da se nakon božićne mise ispid crkve poljupcem čestita rođacima i prijateljima, a također je red da se pozovu na ručak oni kojima je kuća udaljena od crkve. Kada bi se išlo na ponoćku prije su se palile luči, a kasnije bi svatko nosio bateriju.

Po završetku blagdana, žito u kojemu su stajale božićne sviće, domaćica je bacila kokošima, a njive su se zastirale božićnon slamon. Za Mali Božić (Novu Godinu) su se ponavljali običaji kao i za Božić, pa bi domaćin usika novi badnjak, ali manji. S Vodokršćen završava krug božićnih svetkovina i počinju prolitne.¹¹

3.2. Poklade/maškare

Sv. Tri kralja (6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana i od tada pa do Čiste srijede odvijali su se maskirani ophodi. Najčešće su se odvijali u utorak uoči Čiste srijede, a karakteriziraju ih: zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maškare (mačkare), pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke.¹²

¹¹ Nikola Balić kazao mi je 2010. godine u Dugopolju.

¹² Usp. Marko Dragić, *Velike poklade u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 8/1, No. 8, Zadar, 2012., str. 155-188.

Dugopoljske maškare bile su *luperkalijske* (karakteristične za ruralne stočarske krajeve i bliže magijskoj plodnosti). Karakteriziraju ih grupe maskiranih muškaraca (životinjskom kožom i rogovima) s dva vrlo rasprostranjena lika – *didom* i *babom*.

Vrijeme poklada počinje od Sveta tri kralja i traje do Čiste srijede, početka korizme. Sudionike maškara ljudi su darivali jajima, uljem, suhim mesom, slaninom, itd. U današnje vrijeme namaskirana djeca idu od kuće do kuće s nadom da će na dar dobiti novac.

U vrime dok su se maškare održavale u Dugopolju, samo su muškarci sudilovali u njima. Svako je ima svoju ulogu. Najvažniji likovi su bili did i baba, mladenci i torbonoša koji je darove stavlja u torbu. Did je bija vođa grupe i mora je bit raspoznatljiv kad maškare dođu u drugo selo da dobiju više poklona. Did i baba su pepelom posipali pragove kuća u kojima su bili i gledatelje. Pivali bi stihove: Ko mi dade živilo mu prase, ko ne dade krepalo mu prase!

Maškare završavaju pokladnim utorkom. Virovalo se da se za taj dan vištice skupljaju na givnu i da se može otkrit ko je vištica u selu. Npr. muž bi triba svezat svoju ženu ako se za nju mislilo da je vištica i ako sutradan bude odvezana, vištica je. Ali muževi to nisu tili radit, pa bi onda seljani zavezali konap misleći na tu ženu i stavili ga u džep i ako sutra bude odrišen, vištica je.

Bija je običaj da se komad kivanoga suvog mesa od pokladne večere natakne na štap i ostavi iznad komina i pojide se za uskršnji doručak.

Maškare su se gostile na pokladni utorak u gostionama s onin šta su dobili na dar.¹³

¹³ Anđelka Balić kazala mi je 90-ih godina u Dugopolju.

Maškare u karu

Svi određen dan su okupljeni,

Pram' ulogam svojih obučenih.

Na didu je roba dosta stara,

Kako didu uprav odgovara.

Lice njemu krije obrazina,

A mač ima kano starešina.

Bronze diga' s više volova,

Opasa' ji oko boka svoga.

Kada 'odi sve na njemu zvoni,

Osobito kada poigrava,

Klepet stvara i selu najavlja

Nadolazak veseli' mačkara.

Don Ivan Blaž Čulin, župnik

3.3. Uskrsno vrijeme

Nakon veselih pokladnih dana dolazi vrijeme mira, pokajanja, molitve, posta i korizme. To je četrdesetodnevna priprema za Uskrs. Početak korizme je Čista srijeda ili Pepelnica. Za vrijeme korizme jedu se posna jela. Na Veliki četvrtak žene su po poljima brale divlje zelje od kojega su pripremale obrok, pa se taj dan nazivao *zeleni četvrtak*. Od Velikog četvrtka do Velike subote zamuknu crkvena zvona, a umjesto zvonjavom, vjernici su se pozivali na molitvu bukom *čegrtaljke, škrebetaljke*. Na Veliku subotu zvona su se svečano *odvezivala*.¹⁴

Prije Cvitnice dica su brala cvijeće, vlati mlade pšenice i izdanke loze i od toga pravila križiće i stavljala ih u posudu s vodom da se anđeli priko noći mogu umit. Divojke bi se u zoru umile da bi bile lipe ko anđeli.

U crkvu se nose grančice masline na blagoslov. U kući se grančica zaticala na sliku sveca i kad bi se spremalo nevrime, tribalo ju je zapalit, iznit vanka i s njom mavat na sve četiri strane svita radeći križ.

Veliki četvrtak i petak su bili dani kad pristaju zvonit zvona i kad se u crkvi piva Gospin plač. Na Veliku subotu se obavlja obred blagoslova vatre, simbol uskrsloga Krista – svijetlo svijeta.

¹⁴ Usp. Marko Dragić, *Sveto trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, *Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture*, br. VI., *Pasijska baština Bosne i Hercegovine, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina*, Zbornik radova VI. Međunarodnog znanstvenog simpozija Zagreb-Sarajevo, 2008., Zagreb, 2010., str. 212-249.

*Blagoslivljala se hrana (sir, suvo meso, mlada kapula, jaja, kruv, sirnica). Jaja su simbol novoga života pa su se bojala i poklanjala, npr. punica ih je poklanjala zetu, sirove i kuvane. Na Uskrs se obilato doručkovala blagoslivljena hrana i pazilo se da mrvica hrane ne padne na pod.*¹⁵

4. Vile

Vile su najčešća mitska bića. U narodnoj percepciji vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, dugih zlatnožutih počesljanih kosa, s modrim ili zelenim očima i imale su nadnaravnu moć. Činile su zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdajući tajnu da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja.¹⁶ U dugopoljskoj baštini vile poprimaju drugačija obilježja. Naime, one su zla bića koja uvijek traže pogodnu priliku da napakoste djevojkama i momcima, najčešće za vrijeme seoskih okupljanja.

4.1. *Vile strijeljaju momke i divojke na Miholjdan u Dugopolju*

~ Don Ivan Blaž Čulin

Zbor zborile vile u Mosoru,

Na Ljubljanu, na vr'u visoku.

Među sobom one govorile:

„Već odavna nismo ustrilile

Mlada momka il' kršne divojke.“

Među njima jedna upitala:

¹⁵ Nikola Balić kazao mi je 2010. godine u Dugopolju

¹⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr

*„Koja znade di za nas imade
Lipe zgode i dobre prigode,
Na okupu naći divojaka
Vrlo lipi' i kršni' momaka,
Sve stasiti', vrlo naočiti'?“
Progovara vila Tugomila:
„'Ko u Bisko, unde nam je tisno,
Dicmo selo za nas premaleno,
Već čekajmo dana Mijeljdana,
Kolo buba kod Balića duba.
Sletit ćemo dubu na ogranke,
S ogranaka postriljati momke,
Kršne momke i lipe divojke.
Tu nam eto zgode i prigode,
Jerbo ni'ko neće pomislit,
Da mi vile nji' smo ustrilile;
Svak će mislit da se posvadili,
Među sobom rad' cura pobili.“*

(...)

5. Pučke pjesme

Marinko Mustapić, rođen početkom prošlog stoljeća u Dugopolju, bio je brat Ivana Mustapića, oca moje pokojne bake Anđelke. Bio je poznat kao mjesni pjesnik, pa se i danas pamti kako je smišljao rime gledajući u svoju kapu. Opjevao je mnoge šaljive zgode, ali i važne događaje od kojih se ističe onaj o izgradnji dugopoljske crkve. *Spomen pjesma* je važan zapis o tadašnjoj situaciji u Dugopolju i prilikama koje su 1935. godine uslijedile zahtjevu Don Nikole Čipčića da mu se omoguće sredstva za izgradnju crkve. Pjesma je realističan prikaz cijelog događaja. Pisana je pučkim desetercem; izmjenjuje se parna i unakrsna rima, a od stilskih figura prisutne su asonanca i ponavljanje. Česta je inverzija, a epiteta gotovo da i nema. Također, pjesma je lišena metafore, a na nekim mjestima možemo primijetiti i invokaciju (obično upućenu Bogu ili svecima).

Spomen Pjesma

~ Marinko Mustapić

Na hiljadu i devet stotina

I trideset i pete godine

Na trideset mjeseca šestoga

Kašnje danak od Petra svetoga

U nedjelju oko pola dana

Služba Božja bješe opjevana

Na čast Bogu i njegovim Svetim

Slavno djelo treba započeti

Što će nam biti svima dika

I pred Bogom zasluga velika.

Sveti Petre cijele Crkve glava

*Nek ti je na nebesima slava
A na zemlji veliko štovanje
Mi imamo u tebe ufanje
Da ćeš nama u pomoći biti
Da možemo crkvu sagraditi
Tvoj smo blagdan jučer svetkovali
A danas se svi sastali
Na sredini sela Dugopolja
Nek se vrši sada Božja volja.
(...)
Dugopolje župa je prostrana
Svaki župnik po puno zemana
U ovome selu mnogo služi
I nikad se na nas ne potuži
Sto i deset godina minulo
Pet župnika samo se sminulo
Iako ste među sobom loši
Svi su uvijek s vama dobro prošli.
Devedeset prolazi godina
Don Nikola Čipčić župnik bija
On je tada molbu napravija*

*I ondašnju vladu zamolija
Da mu šalju novčane pomoći
Novu crkvu da može podići
Jer je ova stara i malena
Sagrađena u davna vremena
A seljaka sve više imade
Treba novu crkvu da sagrade.*

(...)

*A seljaci svi iz jednog glasa:
Gradi školu bez nje nema spasa
Mi u selu nemamo nauke
Već mučimo svakojake muke
Jedan drugom da pročita pismo
Jerbo dosad školovani nismo
Pak je šteta da djeca propanu
I bez škole da dalje ostanu.
A imamo crkvu makar staru
Hvala Bogu na njegovu daru
Koji nama daje svećenika
Što će biti svemu selu dika
Svoje mjesto da sada proslavi*

Lijepu školu u njemu napravi.

(...)

Škola nova, a crkva je stara

Jedna drugoj to ne odgovara

Pak ja sam se za to pobrinija

Da bi opet molbu napravija

Prijatelju svome uručija

Da bi za nas tamo govoriija

Zastupniku Ivaniševiću

Pređa molbu on Bečkome vijeću

Bilo nam je sve udovoljeno

Sto hiljada krana odobreno

Za potrošak vaše crkve nove.

(...)

Kad na mjesto kamen dovezoše

Majstori ga brački isklesaše

Za stupove visoke svodove

Brzo oni svršiše radove

Na stupove izvezaše grane

Da se vidi na sve četiri strane

Sad svodovi veliki se slažu

Svećenici dizat ih pomažu

Bog je dao svak je zdravo bio

Još se nitko nije ozljedio

U radovim teškim i napornim

Biše ljudi trudni i umorni.

(...)

Sada bi pjesmu trebalo završiti

I svakoga redom pozdraviti

Slava Bogu na nebesima

Slavnoj majci i svima svetima

Svetom ocu živomu na zemlji

Njegovoj se utičemo želji

Da budemo svi u pravoj vjeri

Jedan drugom da se ne zamjeri

I hrvatske sve naše biskupe

Pozdravljamo mi iz naše župe

Da se i nas u molitvan sjete

I izmole blagoslove svete.

Crkva Sv. Mihovila u Dugopolju

(...)

Častimo se na svečanom piru

Sve u zdravlje hrvatskog naroda

Živila nam Pravda i Sloboda

I naš vođa i naši prvaci

I svi naši pošteni seljaci

Sve pozdravlja malo i veliko

Ovo pjeva Mustapić Marinko.

6. Zaključak

Upoznajući prošlost i život svojih predaka, mogu na neki način bolje upoznati i samu sebe. Zanimljivo mi je bilo, barem na kratko, oživjeti običaje mojih predaka, unijeti se u njihovu ulogu i promotriti samu sebe iz drukčije perspektive. Tek sam sada u potpunosti otkrila ulogu tradicije i prenošenja priča s koljena na koljeno. To je ono što je već stoljećima oko nas, i zaista bi bila šteta kada bi, zbog ljudskog nemara i nepoštivanja svega što nije materijalno, ostali bez toga. Trebamo znati cijeniti stvari dok ih imamo, a ne onda kada ostanemo bez njih.

Priče naših baka i djedova su u nama, i žive s nama, a mi imamo priliku prenijeti ih našoj djeci. Ako ne iskoristimo tu priliku, ostat ćemo bez nečega vrijednoga, unikatnoga... Oduzimamo budućim naraštajima priliku da uče na prošlosti te da bolje shvate i prihvate svoju sadašnjost.

Upravo je usmena književnost poslužila mnogim velikim autorima kao inspiracija i na njenom su temelju izgradili neka od svojih najpoznatijih književnih djela. Naučimo prihvatiti tradiciju, pokušajmo razumjeti da su postojala neka druga vremena, neki drugi uvjeti, načini razmišljanja; jer kada to uistinu prihvatimo, tek ćemo tada moći u potpunosti otvoriti oči i spoznati da su i naši uvjeti, naša svakodnevnica, pa čak i naša razmišljanja plod nečega mnogo dubljega.

Nov način života izbrisa nam sila, a time i nas osiromaši,

jer se nema gdje novo stvarati, ni staro održavati,

pa što je dosad stvoreno i zabilježeno

to nam je sve...

Don Ivan Blaž Čulin, župnik

Rječnik

dite – dijete

baba – baka

did – djed

naoposun – kretanje u smjeru Sunca

kuljava žena – trudnica

maća – biljeg, mrlja

traverša – pregača

dernek – pučko veselje, sajam

komin – ognjište

komoštra – željezni lanac iznad ognjišta

čaratan – osoba s nadnaravnom moći

divac – dječak

divičica – djevojčica

kućerin – mala žličica

bićerin – čaša

kumparan – muški sukneni haljetak

plet – ženski vuneni ogrtač

blagoslivljan – blagoslovljen

likar – liječnik

grotulje – orasi nanizani na tankom konopcu

gonjanje – udvaranje

kašnje – kasnije

bičve – čarape

terluke – vunene čarape; stopalice

šudar – rubac

baketa – štap

bukara – drvena čaša za vino

dota – miraz; mladenkina roba

kar – zaprežna seoska kola

bršljen – bršljan

poslin – poslije

iznašati – iznositi

pivati – pjevati

rakno – ogrtač od vune ili pamuka; pokrivač

kaput – dugi sukneni haljetak

sedmina – ritualni posmrtni objed

blago – stoka

sirnica – pogača s jajima

pijat – tanjur

svića – svijeća

prolitna – proljetna

Sažetak

Dugopolje je smješteno u Splitsko-dalmatinskoj županiji, sa sjeverne strane Mosora. Podno Mosora prostiru se velika polja po kojima je Dugopolje i dobilo ime. Usmena predaja ima veliku važnost u povijesti Dugopolja.

Dan Sv. Mihovila i Sv. Jeronima se obilježavao pučkim veseljem, gdje su se budući mladenci mogli upoznati. Također su se upoznawali i na ispaši dok su čuvali blago. Nakon vjenčanja želja svakog para je potomstvo, posebno za muškim potomkom. Žene su radile stvari koje bi im trebale osigurati plodnost. Morale su obavljati svakodnevne poslove sve do rođenja djeteta, a 40 dana nakon poroda bi odmarale.

Što se tiče posmrtnih običaja, svećenik bi davao oprost grijeha, a ukućani su palili uljanicu s luminom.

Godišnji običaji zbivaju se tijekom cijele godine na određene dane, te se ponavljaju periodički svake godine. Božićni blagdani započinju Došašćem, a posebno se slave „Maternice“ – blagdan majki i „Očiči“ – blagdan očeva. Na Badnju večer na kućnom ognjištu se zapali „badnjak“, a nasred stola pali se božićna svijeća.

Dugopoljske maškare karakteriziraju grupe maskiranih muškaraca s dva vrlo rasprostranjena lika – *didom* i *babom*. To je vrijeme zabave i veselja nakon čega slijedi Korizma. To je vrijeme posta prije Uskrsa i tada nema slavlja. Tjedan dana prije Uskrsa je Cvjetnica, kada se nose posvećene grančice masline, a na Uskrs blagoslovljena hrana.

Vile su najčešća mitska bića, često prikazana kao lijepe i dobre djevojke. U Dugopolju, međutim, vile su zla bića koja žele napakostiti mladima.

Pučke pjesme su ključan dio svake baštine jer svjedoče o prošlim vremenima, vremenima naših predaka. U dugopoljskoj tradiciji ostaje zapamćen Marinko Mustapić koji je, između ostalog, opjevao jedan od važnijih događaja u povijesti Dugopolja – izgradnju glavne crkve u mjestu.

Riassunto

Dugopolje è situato nella circoscrizione Splitsko-dalmatinska, a Nord del Mosor. Sotto il Mosor si stendono i campi lunghi dai quali Dugopolje ha preso il suo nome. Tradizione orale fa gran parte della storia di Dugopolje.

Al giorno dei Santi Mihovil e Jeronim si organizzava la grande feste dove i giovani si potevano conoscere. S'incontravano anche alle pascole dei branchi. Dopo le nozze tutti i sposi volevano continuare la vite, e perciò si desideravano specialmente i bambini maschi. Le donne facevano le cose le quali gli dovevano assicurare la fertilità. Lavoravano fino alla nascita di bambino e 40 giorni dopo restavano.

Per quanto riguardano i costumi postumi, il sacerdote dava il perdono dei peccati, mentre i casigliani accendevano la lampada a petrolio da lumina.

I costumi annuali si svolgono nei giorni particolari durante tutto l'anno, e si ripetono ogni anno. Le Feste natalizie iniziano con l'Avvento e in particolare si festeggiano „Maternice“ – festa delle madri e „Očiči“ – festa dei padri. Nella notte di Natale viene acceso nel caminetto il „ceppo di Natale“. Nel centro della tavola si accende la candela di Natale. Il carnevale di Dugopolje (*Maškare*) è caratterizzato dai gruppi degli uomini mascherati. Due personaggi centrali sono *nonno* e *nonna*. Si tratta di un periodo di festa e gioia dopo il quale segue la Quaresima. Questo è il tempo del digiuno prima della Pasqua e in questo periodo non si festeggia. Una settimana prima della Pasqua accade la Domenica delle Palme, quando si portano i rametti di ulivo benedetti, mentre alla Pasqua si porta il cibi benedetti.

Le fate sono i personaggi mitici più comuni, spesso rappresentate in forma della ragazza bellissima e carina. A Dugopolje, invece, le fate sono i personaggi maliziosi che fanno male ai giovani.

La poesia orale è la parte più importante d'ogni eredità perché racconta dei tempi passati, tempi dei nostri antenati. Nella tradizione di Dugopolje va ricordato Marinko Mustapić il cui ha composto la canzone che tratta uno dei avvenimenti più importanti nella storia di Dugopolje – la costruzione della chiesa principale.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

Nikola Balić rođen je 13. lipnja 1935. godine u Dugopolju. Oženio se Anđelkom Mustapić 1960. godine. S njom ima troje djece.

Anđelka Balić, rođena je 24. ožujka 1938. godine u Dugopolju. Udala se sa 22 godine za Nikolu Balića. Umrula je 8. rujna 1999. godine.

Literatura

1. Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
4. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
5. Dragić, Marko, *Sveto trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, *Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture*, br. VI., *Pasiionska baština Bosne i Hercegovine, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina*, Zbornik radova VI. Međunarodnog znanstvenog simpozija Zagreb-Sarajevo, 2008., Zagreb, 2010., str. 212-249.
6. Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 467-488.
7. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr

8. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, br. 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440.
9. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
10. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
11. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
12. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
13. Rihtman-Auguštin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995.
14. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
15. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.